וציוונו לעשות סוכה

מים ראשונים: אנחנו רגילים ומורגלים לברך ״לישב בסוכה״ בכל פעם שנכנסים לסעודה בסוכה, ובלילה ראשון של סוכות גם מוסיפים ברכת שהחיינו. ויש שמהדרים לא לאכול שום דבר מחוץ לסוכה, לישון וללמוד בסוכה – הכל סובב סביב הישיבה בסוכה, שהרי כתוב: ״בסוכות תשבו שבעת ימים״ וכבר אמרו חכמים: ״תשבו כעין תדורו״. מה פירוש איפוא כותרת זו שבחרנו: וציוונו לעשות סוכה?

תלמוד ירושלמי מסכת ברכות פרק ט הלכה ג[1]

העושה סוכה לעצמו אומר: ״ברוך אשר קידשנו במצותיו וציונו לעשות סוכה״. לאחרים: ״לעשות לו סוכה לשמו״.[2] נכנס לישב בה אומר: ״ברוך אשר קידשנו במצותיו וציונו לישב בסוכה״. משהוא מברך עליה לילי יום טוב הראשון אינו צריך לברך עליה עוד. מעתה. העושה לולב לעצמו אומר: ״ברוך אשר קידשנו במצותיו וציונו לעשות לולב״. לאחר: ״לעשות לולב לשמו״. כשהוא נוטלו אומר: ״על נטילת לולב״ ו״אשר החיינו״.[3] ומברך בכל שעה ושעה שהוא נוטלו.[4] העושה מזוזה לעצמו אומר: ״לעשות מזוזה״. לאחר: ״לעשות מזוזה לשמו״. כשהוא קובע, אומר: ״ברוך אשר קדשנו במצותיו וציונו על מצות מזוזה״ העושה תפילין לעצמו וכו׳ לאחר וכו׳. כשהוא לובש אומר על מצות תפילין. העושה ציצית לעצמו אומר וכו׳ לאחר וכו׳ נתעטף וכו׳.[5]

תלמוד ירושלמי מסכת סוכה פרק א הלכה ב

מתניתין: סוכה הישנה - בית שמאי פוסלין ובית הלל מכשירין. איזו היא הישנה? כל שעשאה קודם לחג שלושים יום. אבל אם עשאה לשם החג, אפילו מתחילת השנה כשירה.[6]

גמרא: תני: צריך לחדש בה דבר. חברייא אמרו: טפח ר׳ יוסה אומר כל שהוא.[7]

תוספתא מסכת ברכות (ליברמן) פרק ו הלכה ט

---

[1] הלכה זו נדרשת על דברי המשנה במסכת ברכות פרק ט משנה ג: ״בנה בית חדש וקנה כלים חדשים אומר ברוך שהחיינו וכו׳ ״. על כך מוסיף הירושלמי ברכות נוספות על קניית ולבישת בגדים חדשים (״מלביש ערומים״) ומשם מתגלגל לנושא שלנו.

[2] ראה פירוש קרבן נתנאל: ״מברך על עשיית סוכה לחבירו שצונו ה׳ לעשות סוכה לשמו - לשם מי שעושה סוכה בשבילו. כי ישראל ערבים זה בזה ומצווה כל אחד לעשות מצוה בשביל חבירו״. ויש שמגיהים (תוספות להלן) ״לשמה״ – לשם מצוות סוכה ובכך אנחנו נכנסים לדיון אם עשיית הסוכה צריכה להיות לשם המצווה או בפשטות לעשות סוכה, וזו לכאורה מחלוקת בית שמאי ובית הלל לגבי סוכה ישנה שנראה להלן. ויש שמוחקים את המילה ״לשמו״.

[3] לא ״שהחיינו״, אלא ״אשר החיינו״.

[4] נושא הברכות על עשיית הלולב ונטילתו חוזר בירושלמי סוכה פרק ג הלכה ד: ״העושה לולב לעצמו אומר ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו לעשות לולב. לאחר לעשות לולב לשמו. כשהוא נוטלו מהו אומר ברוך אשר קדשנו במצוותיו וציוונו על נטילת לולב. נתפלל בו אומר ברוך שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה ומברך עליו כל שעה שהוא נוטלו״. ושם מחלוקת לגבי נוסח ברכת לולב בשאר ימי החג שמצוותו בשאר ימי החג היא מדרבנן: ״הכל מודין ב״ט הראשון שהוא אומר על נטילת לולב. מה פליגין? בשאר כל הימים. ר׳ יוחנן אמר: על נטילת לולב, ר׳ יהושע בן לוי אמר: על מצות זקנים״. וכך גם שיטתו של ר׳ יהושע בן לוי שעל נר חנוכה שכולו מדרבנן מברכים בכל שמונה הימים: ״על מצות זקנים״. וזה נושא מעניין לפעם אחרת.

[5] זו שיטת הירושלמי שמברכים ברכת המצוות לא רק על קיום המצווה: נטילת הלולב, הנחת התפילין, הישיבה בסוכה, לבישת הציצית, אלא גם על הכנתה: עשיית הלולב (קטיפתו מהעץ? אגידתו?), עשיית התפילין (כתיבת הקלפים? בניית הבתים?), בניית הסוכה (הרכבתה בימינו?) וכו׳. בולטת מכולם היא מצוות ציצית בה נאמר במפורש בתורה: ״ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם וכו׳ ״ (במדבר טו לח). על סוכה, מצאנו דרשת חז״ל: ״תעשה ולא מן העשוי״ (במקומות רבים במסכת סוכה) שאולי נסמכת על הפסוק בדברים טז יג: ״חַג הַסֻּכֹּת תַּעֲשֶׂה לְךָ וכו׳ ״ (כאילו קורא את הפסוק: החג בו תעשה לך סוכה. לולב, אולי בגלל: ״ולקחתם״, משמע שיש פעולה של לקיחה קודם לנטילה. ובמזוזה אולי בגלל ״וכתבתם״. ובשאר לא מצאנו. ויש עוד לחקור אם בכוונה נוקט הירושלמי במצוות אלה או שהן דוגמאות ואפשר שהכלל שייך גם במצוות אחרות כגון): שופר, מצה, קרבן פסח כשבית המקדש היה קיים ואולי עוד. אנחנו נתמקד בברכה על עשיית סוכה ונידרש לשאר המצוות שהירושלמי מזכיר, רק ככל הנדרש.

[6] בית שמאי סבורים שעשיית הסוכה צריכה להיות לשמה – לשם מצוות סוכה; לבנות סוכה על מנת לקיים בה את מצוות הישיבה בסוכה. לפיכך, לשיטתם, סוכה שנעשתה זמן רב לפני החג (כגון שהשאירו אותה משנה שעברה) – פסולה. בית הלל מכשירים משום שלשיטתם אין צורך לבנות סוכה ״לשמה״. ובית שמאי מסכימים שאם נבנתה הסוכה בתוך שלושים הימים שלפני החג שאז מן הסתם אדם בונה סוכה לצורך המצווה (בזמנם בנו סוכות בתחילת הקיץ לשהייה בשדות, ראה סוכת קייצים, רועים, בורגנין, שומרי פירות, סוכה ח ע״ב), או שבנה בכוונה ברורה לקיים מצוות סוכה – כשרה.

[7] הלכת הירושלמי שמברכים על עשיית הסוכה נראית לכאורה כמתאימה לשיטת בית שמאי שדורשים בניית סוכה לשמה. ראה ״לשמו״ או ״לשמה״ במקור הקודם. אמנם, יש לנו ברייתא שאומרת שיש לעשות איזה חידוש בסוכה הישנה על מנת שתהיה ראויה למצוות ישיבה בסוכה. ומספיק שינוי קטן זה (טפח לשיטת חברייא) על מנת לברך בשם ומלכות: ״ברוך אשר קידשנו במצותיו וציונו לעשות סוכה״. אך אפשר שיש כאן ׳סדק קטן׳ בשיטת הירושלמי, לאור ההלכה כבית הלל בדין סוכה ישנה.

העושה כל המצות מברך עליהן.[8] העושה סוכה לעצמו אומר: ״ברוך שהגיענו לזמן הזה״ נכנס לישב בה, אומר: ״ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו לישב בסוכה״. משברך עליה יום ראשון שוב אינו צריך לברך.[9]

תלמוד בבלי מסכת סוכה דף מו עמוד א

תנו רבנן: העושה סוכה לעצמו אומר ברוך שהחיינו כו׳, נכנס לישב בה אומר ברוך אשר קדשנו כו׳. היתה עשויה ועומדת, אם יכול לחדש בה דבר - מברך, אם לאו - לכשיכנס לישב בה מברך שתים. אמר רב אשי: חזינא ליה לרב כהנא דקאמר להו לכולהו אכסא דקדושא.[10]

תלמוד בבלי מסכת מנחות דף מב עמוד א

רב נחמן אשכחיה לרב אדא בר אהבה רמי חוטי וקא מברך לעשות ציצית, א״ל: מאי ציצי שמענא? הכי אמר רב: ציצית אין צריכה ברכה.[11] כי נח נפשיה דרב הונא, על רב חסדא למירמא דרב אדרב, ומי אמר רב: ציצית אין צריך ברכה? והא אמר רב יהודה אמר רב: מנין לציצית בעובד כוכבים שהיא פסולה? שנאמר: דבר אל בני ישראל... ועשו להם ציצית, בני ישראל יעשו ולא העובדי כוכבים יעשו![12] ... אמר רב יוסף, קסבר רב חסדא: כל מצוה שכשירה בעובד כוכבים - בישראל אין צריך לברך, כל מצוה שפסולה בעובד כוכבים - בישראל צריך לברך.[13] ... סוכה מסייע ליה, תפילין הוי תיובתיה.[14] הרי סוכה דכשירה בעובד כוכבים, דתניא: ״סוכת עובדי כוכבים, סוכת נשים, סוכת בהמה, סוכת כותיים, סוכה מכל מקום - כשירה, ובלבד שתהא מסוככת כהילכתא״; ובישראל אין צריך לברך, דתניא: ״העושה סוכה לעצמו, אומר: ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה, בא לישב בה, אומר: ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לישב בסוכה״, ואילו לעשות סוכה לא מברך.[15]

---

[8] לכאורה זה מקור לירושלמי, אבל מהמשך התוספתא נראה שלא. התוספתא מדברת על ברכת שהחיינו שהיא ברכת הזמן, לא ברכת המצוות.

[9] המשפט האחרון הוא נושא אחר, ראה דיון על כך בגמרא בבלי סוכה מו ע״א. אותנו מעניין נושא הברכה על עשיית הסוכה שהיא שהחיינו ולא כירושלמי. כך הוא גם בהמשך שם בהלכה י, במצוות נוספות שיש בהן עשייה לפני קיום המצווה עצמה: ״העושה לולב לעצמו אומר: ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, כשהוא נוטלו אומר: ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת לולב ... העושה ציצית לעצמו אומר: ברוך שהחיינו, כשהוא מתעטף אומר: ברוך אשר קדשנו במצוותיו וצוונו להתעטף בציצית ... העושה תפלין לעצמו אומר: ברוך שהחיינו, כשהוא מניחן: ברוך אשר קדשנו במצוותיו וצוונו להניח תפלין וכו׳ ״. בדומה לרשימת המצוות בירושלמי, אבל התוספתא מדברת על ׳ברכת שהחיינו׳ ששייכת לקטגוריה של ברכות הראייה והזמן, לא ברכת המצוות. (אגב, התוספתא היא גם זו שמחדשת את נוסח הברכה ״לישב בסוכה״ והדברים קשורים כפי שנראה להלן). גם המשנה שעליה מתבסס הירושלמי, ראה הערה 1, היא בעניין ברכת שהחיינו, בראש פרק ט של מסכת ברכות שעניינו ברכות הראייה, לא המצוות. ולא נמצא בכל המשנה ברכה על עשיית סוכה, רק דיונים על אופן עשייתה (גם אגב לא הברכה ״לישב בסוכה״ שמקורה כאמור בתוספתא). אז מאיפה לקח הירושלמי את הדין של ברכה על עשיית סוכה? האם היה זה לחכמי התלמוד הירושלמי מקור תנאי שלא ידוע לנו בנושא זה? מדרש תנאים? האם היה זה ׳מנהג ארץ ישראל׳? – תעלומה!

[10] ראה בראש הדף שם שהתלמוד הבבלי מביא את התוספתא שהבאנו לעיל, וכאן, בהמשך הסוגיה, מובא ״תנו רבנן״ זה שהיא ברייתא דומה שמוסיפה שניתן לברך ״שהחיינו״ גם על סוכה שכבר עומדת ״אם יכול לחדש בה דבר״ (בדומה לירושלמי לעיל: ״צריך לחדש בה דבר״, על הברכה לעשות סוכה). מחד גיסא, נראה שהברייתא מעודדת את האדם לברך שהחיינו על עשיית הסוכה: בפעולה קטנה הוא יכול לזכות בברכה בשעת עשיית הסוכה. (אבל זה רק אם עשה לעצמו ולא עבור חברו כפי שמדקדקים התוספות על הדף). מאידך גיסא, כיוון שמדובר בברכת שהחיינו, מעדיף רב כהנא לומר אותה בשעת הקידוש של ליל החג הראשון ולחבר אותה עם ברכת היום, ברכת היין וברכת ״לישב בסוכה״. כפי שאנחנו עושים היום. ראה פירוש הרא״ש על הדף בגמרא זו שמהזזת ״שהחיינו״ של עשיית הסוכה לישיבה בה, מסיק כך גם לגבי לולב: ״והאידנא לא נהוג לברך שהחיינו בשעת עשיה אלא בשעת נטילה כדאמרינן לקמן בשהחיינו דסוכה דרב כהנא מסדר להו אכסא דקדושא, הכי נמי דלולב מברכין ליה בשעת נטילה״. ומן הסתם כך גם לגבי כל שאר המצוות שנזכרות בירושלמי ובתוספתא.

[11] רב נחמן רואה את רב אדא בר אהבה שקושר ציצית ומברך ״לעשות ציצית״ ומעיר לו שאין זה כשיטת רב. כאן יש לנו עדות ישירה על כך ששיטת הירושלמי הגיעה לבבל והיו שאמצו אותה. רב כידוע הוא מראשוני האמוראים, לפעמים ניתן לו אפילו התואר ״תנא״ (״רב תנא הוא ופליג״, עירובין נ ע״ב ועוד חמישה מקומות בתלמוד הבבלי שמצאנו), שהה מספר שנים בבית מדרשו של רבי יהודה הנשיא והכיר היטב את תורת ארץ ישראל. אבל את הדין של ברכה על עשיית ציצית, ובמשתמע גם כל שאר המצוות שהירושלמי מביא, הוא לא מקבל. ואפשר שדין זה של הירושלמי התחדש לאחר שחזר רב לבבל. ראה סוף הערה 9 לעיל.

[12] דור שני אחרי רב (שלישי לאמוראי בבל), אחרי שרב הונא נפטר ומן הסתם גם רב שהיה רבו של רב הונא, חוזר רב חסדא (תלמידו של רב הונא) ומעלה את השאלה מדוע באמת שלא נברך על עשיית ציצית.

[13] הבסיס לשיטת רב חסדא היא האבחנה (הכלל) אם עשיית פעולת ההכנה למצווה, או אפילו המצווה עצמה: בניית הסוכה, הטלת הציצית, פעולת המילה, בניית התפילין, כשרים אם נעשו ע״י גוי או לא. אם לא, אזי זו מצווה מיוחדת לישראל ויש סיבה טובה לומר: ״אשר קדשנו במצוותיו וציוונו״. אבל אם גוי גם יכול לעשותה, כגון שזירת חוטי הציצית, אין הצדקה לברך על עשייה זו.

[14] דין סוכה מסייע לכלל הנ״ל ותפילין לא.

[15] הכלל של רב חסדא פועל אולי לטובת ברכה על עשיית ציצית, אבל נגד ברכה על עשיית סוכה, שהרי סוכה שעשאה גוי כשירה לישב בה בסוכות ולברך עליה ״לישב בסוכה״! משמע, אין עשיית הסוכה מצווה חיובית שיש לברך עליה. ומה הראיה שהגמרא מביאה? שוב התוספתא עם ברכת ״שהחיינו״ שהיא של שמחה וזמן, אבל לא ברכת המצוות. וכבר ראינו לעיל איך רב כהנא ׳מגלגל׳ את ברכת ״שהחיינו״ לישיבה בסוכה ולא לעשייתה. אין ספק שחכמי בבל הבינו את התוספתא כחולקת על שיטת הירושלמי (שמקורה כאמור לא ברור) ולפיכך אמצוה ודחו את הצעת הירושלמי לברך על עשיית הסוכה (גם לעצמו, לא רק לחברו).

... והרי תפילין דפסולות בעובד כוכבים ... ובישראל אין צריך לברך![16] ... אלא לאו היינו טעמא: כל מצוה דעשייתה גמר מצוה, כגון מילה, אף על גב דכשירה בעובד כוכבים - בישראל צריך לברך, וכל מצוה דעשייתה לאו גמר מצוה, כגון תפילין, אף על גב דפסולות בעובד כוכבים - בישראל אינו צריך לברך.[17]

תוספות מסכת מנחות דף מב עמוד ב

ואילו לעשות תפילין לא מברך - ויודע היה שלא לברך לעשות תפילין ששאלו כל ענייני ברכות. ופרק הרואה ירושלמי מצריך לברך אעשיית ציצית סוכה ותפילין ... וחולק על התלמוד שלנו. ובתוספתא דברכות (פרק ו) תני: העושה ציצית לעצמו מברך שהחיינו ובפרק הרואה (ברכות דף נד.) נמי אמר דְּאַכֵּלִים חדשים מברך שהחיינו וכן כתב רב שרירא גאון.[18]

סדר רב עמרם גאון (הרפנס) סדר חג הסוכות

וחייב כל אחד מישראל לעשות סוכה לעצמו ולברך בה. ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה. וברוך שקדשנו במצותיו וצונו לישב בסוכה.[19]

רמב"ם הלכות ברכות פרק יא

הלכה ח: כל מצוה שעשייתה היא גמר חיובה מברך בשעת עשייה, וכל מצוה שיש אַחַר עשייתה צווי אחר, אינו מברך אלא בשעה שעושה הציווי האחרון. כיצד? העושה סוכה או לולב או שופר או ציצית או תפילין או מזוזה, אינו מברך בשעת עשייה: ״אשר קדשנו במצותיו וצונו לעשות סוכה או לולב או לכתוב תפילין״, מפני שיש אחר עשייתו צווי אחר. ואימתי מברך? בשעה שישב בסוכה או כשינענע הלולב או כשישמע קול השופר או כשיתעטף בציצית ובשעת לבישת תפילין ובשעת קביעת מזוזה. אבל אם עשה מעקה מברך בשעת עשייה: אשר קדשנו במצותיו וצונו לעשות מעקה, וכן כל כיוצא בזה.[20]

הלכה ט: כל מצוה שהיא מזמן לזמן כגון שופר וסוכה ולולב ומקרא מגילה ונר חנוכה, וכן כל מצוה ומצוה שהיא קניין לו כגון ציצית ותפילין ומזוזה ומעקה, וכן מצוה שאינה תדירה ואינה מצוייה בכל עת שהרי היא דומה למצוה שהיא מזמן לזמן, כגון מילת בנו ופדיון הבן - מברך עליה בשעת עשייתה שהחיינו. ואם לא בירך

---

[16] הגמרא ממשיכה לדון בתפילין, שהם כנגד הכלל של רב חסדא, משום שפשיטא שעשייתם פסולה בגוי ורק ישראל יכול לעשותם (לבנותם) ובכל זאת לא מברכים על עשייתם (לשיטת הירושלמי משמע שכן מברכים על עשיית תפילין, אבל לתלמוד הבבלי פשיטא שלא, מתוך ברכות התפילין שמתמקדות בהנחתן ראה שם בסוגיה שקצרנו).

[17] סוף דבר, מביאה הגמרא הסבר מכיוון אחר לגמרי: יש טעם לברך על עשיית (ההכנה ל) מצווה, רק אם היא עומדת בפני עצמה (וגם אם היא כשרה בגוי). אבל כל עשייה שבעצם איננה גמר המצווה אלא מטרתה להביא למצווה עצמה, אין לברך עליה (גם אם עשייה זו פסולה בגוי). עשיית התפילין איננה מטרה בפני עצמה, רק שיבוא מישהו ויניח את התפילין ויקיים: ״וקשרתם אותם לאות על ידכם והיו לטוטפות בין עיניכם״. וכך גם בהכנות למילה. וכך משתמע גם בסוכה. הרי בשביל מה בונים את הסוכה אם לא בשביל לקיים בה מצוות ״בסוכות תשבו שבעת ימים״? (ואנו הוספנו את הטעם של דין סוכה ישנה שהלכה כבית הלל שכשרה, מה שמפחית את מצוות העשייה). ונותרה בסוגיה בגמרא שם רק מצוות ציצית שבה פתחה הסוגיה, והדבר תלוי אם ציצית היא חובת הבגד (ואז אכן יש לברך ״על עשיית ציצית״) או שהוא חובת האדם ואז אין לברך (וההלכה היא שציצית היא חובת האדם).

[18] תוספות זה מצוטט ע״י ראשונים ואחרונים רבים כמי שקובע שברכת עשיית (הכנה) למצוות היא 'מחלוקת התלמודים' ולפי שאנחנו בד״כ נוהגים כתלמוד הבבלי (״התלמוד שלנו״), נדחתה שיטת הירושלמי. אבל התוספות מביא את ברכת שהחיינו בשעת עשיית ציצית לא רק בשם התוספתא, אלא גם בשם רב שרירא גאון, משמע שכך אמצו הגאונים להלכה. האם רק על ציצית? נראה שלא משום שהוא מצטט את התוספתא שמרחיבה למצוות אחרות. ראה גם תוספות סוכה מו ע״א: ״העושה סוכה לעצמו מברך שהחיינו - צריך לפרש טעם מאי שנא דיש מצות שתקינו לברך שהחיינו ויש מצות שלא תקינו. בעשיית סוכה ולולב תקינו כדאשכחן הכא, ובעשיית ציצית ותפילין לא תקינו ... ונראה דמצוה שיש עליה שמחה תקנו שהחיינו וכו' ״. המבחן הוא השמחה שיש לאדם. אם הוא שמח בבניית הסוכה, שיברך שהחיינו (ואז יש שאלה היא אם יברך שוב שהחיינו כשנכנס לישב בסוכה בערב החג ונראה שזו מחלוקת הראשונים). אך אם דעתו היא על הישיבה ועצם הקמת הסוכה היא רק אמצעי בעיניו, שינהג כשיטת רב כהנא וכמקובל היום ויחכה לברכת שהחיינו בקידוש. ולא באנו כמובן לפסוק הלכה.

[19] מלשון רב עמרם ״ולברך בה״ ולא עליה – משמע כעת כניסתו אליה והיא כבר בנויה ועומדת - וכן מהצמדת שתי הברכות, משתמע כשיטת רב כהנא וכנהוג בימינו. אך ראה ספר הלכות קצובות הלכות סוכה סימן א שאומר: ״העושה סוכה כשיתחיל לעשות צריך לברך שהחיינו. וכשנכנס בה בכל סעודה וסעודה צריך לברך בין ביום ובין בערב אשר קדשנו במצוותיו וצוונו לישב בסוכה״. ומפתיע עוד יותר הם דברי פירוש / מדרש שכל טוב (בובר) שמות פרשת בא - בשלח פרק יג שמשמר את שיטת הירושלמי בתפילין: ״וכשיתחיל לתת הקלפים בבתים מברך ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וציוונו לעשות תפילין״.

[20] הרמב״ם נדרש להקדיש הלכה שלימה להוציא משיטת הירושלמי והנימוק שלו הוא דברי הגמרא במנחות לעיל על גמר עשייתה של המצווה. ראה הערה 17 לעיל. הדבר מעורר את המחשבה שאפשר שהיו בסביבתו (במצרים? צפון אפריקה?) מי שנהג כשיטת הירושלמי (כמו שנהגו בפוסטאט בקריאת התורה כשיטת ארץ ישראל עד זמנו של הרמב״ם), שאם לא פשטה מזרחה לארץ ישראל, אולי פשטה מערבה. ומה עם ברכת שהחיינו של התוספתא? לכך מתייחס הרמב״ם בהלכה ט להלן.

על סוכה ולולב וכיוצא בהם שהחיינו בשעת עשייה מברך עליהן שהחיינו בשעה שיצא ידי חובתו בהן וכן כל כיוצא בהן.[21]

בית הבחירה (מאירי) מסכת סוכה דף מו עמוד א

סוכה שהיתה עשויה ועומדת, אם יכול לחדש בה דבר מברך מיד שהחיינו, שחידושו כעשייתו. ואם לאו, לכשיכנס בה מברך שתים: לישב בסוכה ושהחיינו. והוזכר על מקצת חכמים שהיו מסדרין אותם על כוס הקידוש ולא היו מברכים בשעת עשייה וכן המנהג.[22]

בתלמוד המערב אמרו באחרון של ברכות העושה סוכה לעצמו אומר ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו לעשות סוכה ... ואין הלכה כדברים אלו שהרי אמרו במסכת מנחות פרק תכלת: כל מצוה שעשייתה גמר מצותה מברך על עשייתה ...[23] ובברכת שהחיינו מיהא נראה מדברי גדולי המחברים שאף העושה לעצמו שופר או מצה או מגילה או ציצית וכיוצא באלו מברך זמן.[24] ואף בברייתא מצאנוה כן בהדיא בעושה ציצית או תפילין.[25] וגדולי המפרשים כתבו שלא נאמר כן אלא במצוה שיש בעשייתה קצת הנאה כסוכה ולולב שיש בהם הרחבת הלב לעושיהן אבל עשיית מצה ושופר ומגילה אין בעשייתן הנאה אלא טורח יתר והדברים רופפים.[26]

מרדכי מסכת סוכה פרק לולב וערבה [המתחיל ברמז תשסד]

והאידנא לא מברכינן שהחיינו אעשיית סוכה כמו שעשו בימי החכמים התנאים ואמוראים.[27] ויש לומר לפי שאז כל אחד ואחד עשה לעצמו לפיכך היה מברך. אבל עתה שאחד עושה למאה אין נראה שיברך העושה והשאר לא יברכו, וסומכין אהא דאמרינן פרק לולב וערבה: ״רב כהנא מסדר להו אכסא דברכתא וכן עמא דבר״.[28]

חג שמח ומועדים לשמחה ולששון
מחלקי המים

---

[21] יש קצת בעיה בלשון הרמב״ם בשימוש במילה ״עשייתה״ או ״שעת עשייתה״. בהלכה הקודמת, בה הרמב״ם מוציא מדין הירושלמי, הכוונה בבירור להקמת הסוכה (או התקנת הלולב ועשיית השופר). במשפט הראשון של הלכה ט ״שעת עשייתה״ היא שעת קיום המצווה (שים לב שהוא מוסיף את מקרא מגילה ונר חנוכה שהן מצוות מדרבנן). אבל במשפט השני של הלכה ט נראה שהוא חוזר לשעת העשייה של בניית הסוכה, לקיחת הלולב וכו׳. ממשפט אחרון זה נראה שגם אם הרמב״ם לא מקבל לכתחילה את ברכת ״שהחיינו״ על עשיית הסוכה, כדברי התוספתא והגמרות בסוכה ובמנחות, אין הוא פוסל אפשרות זו. והוא אף טורח לתת עצה למי שלא בירך שהחיינו עשיית הלולב והסוכה (והשופר) שיוכל להשלים בברכת שהחיינו בשעת קיום המצווה: ״בשעה שיצא ידי חובתו״. אפשר אפילו להבין שלכתחילה הרמב״ם בעד ״שהחיינו״ בשעת העשייה, כפי שמשתמע בדברי המאירי להלן, אבל כאן אין הוא אומר זאת במפורש (הוא חוזר על הדברים במפורש באחת בתשובותיו) ואולי גם הוא קצת מהסס בדבר. ראה היסוס כזה בשולחן ערוך אורח חיים הלכות סוכה סימן תרמא. כותרת הסימן היא: ״שאין מברכין שהחיינו על עשיית הסוכה״, אבל בגוף הסימן כותב ר׳ יוסף קארו: ״העושה סוכה, בין לעצמו בין לאחר, אינו מברך על עשייתה. אבל שהחיינו היה ראוי לברך כשעושה אותה לעצמו. אלא שאנו סומכים על זמן שאנו אומרים על הכוס של קידוש״. ״היה ראוי״ מסכים השולחן ערוך.

[22] מלשון זו נראה שאם ברכת ״לעשות סוכה״ של הירושלמי נדחתה, כפי שהוא מסביר להלן, ברכת ״שהחיינו״ שרירה וקיימת (בזכות הרב שרירא גאון). ואפילו אם מחדש משהו בסוכה קיימת ״מברך מיד שהחיינו, שחידושו כעשייתו״. ורק אם לא ברך בעשייה, מברך ״שהחיינו״ בקידוש. ורק ״על מקצת החכמים״ מוזכר ״שהיו מסדרין אותם על כוס הקידוש ולא היו מברכים בשעת עשייה״. אבל בסוף הוא אומר: ״וכן המנהג״, משמע בכל זאת לומר ״שהחיינו״ בקידוש ולא בעשייה, אולי גם בגלל הספק אם חוזר ומברך שהחיינו בליל החג כשנכנס לראשונה לסוכה ומברך לישב בסוכה.

[23] בקטע זה שקצרנו בו חוזר המאירי על מה שאנחנו כבר יודעים: על שיטת הירושלמי ודחייתה בבבלי.

[24] ״גדולי המחברים״ בלשון המאירי הוא הרמב״ם ומכאן למדנו את הבנתנו ברמב״ם לעיל. ידוע שהמאירי מכנה ראשונים בתארים ״גדולי המגיהים״ ״גדולי המפרשים״, ״גדולי הפוסקים״, ״גדולי הרבנים״ וכו׳, וכבר דרשו בהם סימנים למי הכוונה. ראה אתר אוצר החכמה.

[25] כוונתו להלכה י בתוספתא ברכות פרק ו שמוסיפה: לולב, ציצית ותפילין לסוכה שנזכרת בהלכה ט שם. ראה הערה 9 לעיל. אבל שם לא נזכרים מצה ושופר.

[26] הנה המאירי מחזיר אותנו למצוה שיש בה שמחה שראינו כבר בתוספות לעיל (הערה 18) ומחלק בין סוכה ולולב שיש בהם הנאה והרחבת הלב לעושיהם ובהם מברכים שהחיינו על העשייה (ראה דברינו זמן שמחתנו בסוכות) ובין מצה, שופר ומגילה שאין בהם את אלה.

[27] לא ברכה ״לעשות״ כירושלמי וגם לא שהחיינו כתוספתא וכבבלי.

[28] הרי לנו סיבה של חוץ לארץ מדוע נעלמה ברכת שהחיינו על עשיית הסוכה לפחות. ונראה שכך גם באופן דומה על לולב שהיו ארבעה מינים בחסר גדול ולעתים אחד לקהילה שלימה. והיום, שברוך השם יש שפע של ארבעה מינים וכל אחד קונה ומהדר לעצמו בהם עד שאין מקום לנוע בהקפות בבית הכנסת, ורחבת הכותל מלאה המוני בית ישראל ובידיהם אלפי לולבים ניצבים אל על, ובכל מרפסת ורחבת חניה וגינה עומדת סוכה, ושירת החג עולה ומתנגנת מסוכה לסוכה, והשכינה מדלגת ״מסוכה לסוכה ומגדר לגדר ... מבית הכנסת זו לבית הכנסת זו ומבית המדרש זה לבית המדרש זה, בשביל מה? בשביל לברך את ישראל״ (פסיקתא רבתי (איש שלום) פיסקא טו – החודש) – אולי בימינו יסכים מרדכי ואיתו שאר גדולי ישראל שיש לחזור למנהג שכל אחד כשבונה את סוכתו ומתקין את לולבו מברך שהחיינו. ולא באנו כמובן לפסוק הלכה.

מים אחרונים: סוף דבר, מנהגנו הוא כשיטת רב כהנא בגמרא סוכה מו הנ״ל ואת ברכת ״שהחיינו״ אנחנו אומרים בשעת הקידוש או הכניסה הראשונה לסוכה. אך כדאי שנזכור שאליבא דכולי עלמא ברכה זו נתקנה במקור על עשיית הסוכה, גם אם משנה דבר מועט בסוכה קיימת, ונשמח אם כך לא רק בישיבה בסוכה אלא בזמן הגעתה של תקופת צאת השנה ובזכות של בניית סוכה בארץ ישראל בכל בית ובית בלי פחד ״מה יאמרו״ ועין רעה של השכנים והשלטונות הגויים. והרוצה להעמיק עוד בנושא מופנה למאמר של הרב יהודה זולדן, מצווה לבנות סוכה, שם הוא מרחיב בנושא ומקשר את שיטת הירושלמי עם תורת הרב קוק על מעלותיה של תורת ארץ ישראל שהיא בבחינת ״עץ פרי עושה פרי למינהו – שהיה טעם העץ כטעם הפרי״ בגן עדן וההכנה למצווה גם היא מצווה.